

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI INSON XARAKTERIGA OID MAQOLLARNING LINGVOSTATISTIK TAHLILI

Sobirova Nilufar Sharifboyevna, Urganch RANCH texnologiya
universiteti Lingvistika (ingliz tili) yo‘nalishi 2-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20341274>

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi inson xarakteriga oid maqollar lingvostatistik va qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida har ikki tildagi maqollar semantik maydonlarga ajratilib, ijobiy va salbiy xarakter xususiyatlarining nisbatlari, ularning chastotasi hamda madaniy-milliy xoslangan jihatlari aniqlanadi. Lingvostatistik yondashuv asosida inson xarakterini ifodalovchi maqollarning miqdoriy taqsimoti va dominant konseptlari aniqlab beriladi. Tadqiqot natijalari ingliz va o‘zbek xalq tafakkurida inson xarakteriga bo‘lgan baho va munosabatlarning o‘xshash hamda farqli tomonlarini yoritishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: maqol, inson xakteri, lingvostatistika, qiyosiy tahlil, semantik maydon, madaniy konsept, ingliz tili, o‘zbek tili.

KIRISH

Maqollar xalqning tarixiy tajribasi, axloqiy qadriyatlari va dunyoqarashini mujassamlashtiruvchi ixcham va mazmunan boy til birliklari hisoblanadi [4]. Ular orqali muayyan jamiyatda inson xakteri, xulq-atvori va ijtimoiy munosabatlarga berilgan baholar ifodalanadi. Ayniqsa, inson xakteriga oid maqollar xalq tafakkurining antroposentrik xususiyatlarini ochib berishda muhim manba vazifasini bajaradi [5].

Zamonaviy tilshunoslikda maqollarni faqatgina folklor birlik sifatida emas, balki kognitiv, lingvokulturologik va statistik jihatdan tahlil qilishga bo‘lgan qiziqish ortib bormoqda. Lingvostatistik tahlil maqollarning faollik darajasi, semantik ustuvorligi va baholovchi xakterini aniqlash imkonini beradi. Shu nuqtayi nazardan, ingliz va o‘zbek tillaridagi inson xakteriga oid maqollarni qiyosiy-lingvostatistik asosda tadqiq etish dolzarb masalalardan biridir [1].

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — ingliz va o‘zbek tillarida inson xakterini ifodalovchi maqollarning miqdoriy va semantik xususiyatlarini aniqlash hamda ularning milliy-madaniy xoslangan jihatlariini ochib berishdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI . Maqollar tilshunoslikda paremiologiya doirasida o‘rganilib, ularning semantik, pragmatik va lingvokulturologik xususiyatlari ko‘plab tadqiqotlarda yoritilgan. Xususan, V. Mieder, A. Dundes, N. Barley kabi olimlar ingliz maqollarining madaniy va ijtimoiy mazmunini tahlil qilganlar. Ularning ishlarida maqollar xalq mentalitetining ko‘zguisi sifatida talqin etiladi [2].

O‘zbek tilshunosligida esa maqollarni o‘rganish masalalari S. Mirzayev, B. Yo‘ldoshev, M. Jo‘rayev kabi olimlar tadqiqotlarida keng yoritilgan. Ushbu ishlar asosan maqollarning tematik tasnifi, obrazlilik xususiyatlari va tarbiyaviy ahamiyatiga bag‘ishlangan [8].

Lingvostatistik yondashuv esa nisbatan yangi yo‘nalish bo‘lib, til birliklarining miqdoriy tahliliga asoslanadi. G. Altmann, R. Köhler kabi olimlar lingvostatistikaning nazariy asoslarini ishlab chiqqan. Biroq ingliz va o‘zbek tillaridagi inson xakteriga oid maqollarning qiyosiy-lingvostatistik tahlili yetarli darajada o‘rganilmagan bo‘lib, mazkur tadqiqot ushbu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

TADDIQOT METODLARI, MUHOKAMA VA NATIJALAR .Tadqiqot jarayonida ingliz va o‘zbek tillaridagi inson xakteriga oid maqollar lingvostatistik va semantik mezonlar asosida tahlil

qilindi. Korpus sifatida har ikki tildan 150 tadan, jami 300 ta maqol tanlab olindi. Maqollar inson xarakterining ijobiy va salbiy jihatlarini ifodalashga ko‘ra tematik-semantik guruhlariga ajratildi.

Lingvostatistik tahlil natijalariga ko‘ra, ingliz tilidagi maqollarda ijobiy xarakter xususiyatlarini ifodalovchi birliklar 56 % ni tashkil etadi. O‘zbek tilida esa bu ko‘rsatkich 42 % atrofida qayd etildi.

Honesty is the best policy.

Hard work pays off.

A good name is better than riches.

Ushbu maqollarda halollik, mehnatsevarlik va ijtimoiy obro‘ kabi ijobiy xarakter sifatleri yuqori baholanadi. Statistik jihatdan eng ko‘p uchraydigan konsept — mehnatsevarlik (hard work) bo‘lib, bu ingliz jamiyatida shaxsiy mas‘uliyat va individual yutuq muhim ekanligini ko‘rsatadi.

Halol mehnat — sharaf.

Yaxshi odam elga aziz.

Mehnat qilgan — to‘q bo‘lar.

O‘zbek maqollarida ijobiy xarakter ko‘proq jamiyat bilan bog‘liq holda talqin qilinadi. Ya‘ni insonning fazilatleri jamoa tomonidan tan olinishi va baholanishi asosiy mezon sifatida namoyon bo‘ladi. Statistik tahlil shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek tilidagi maqollarda salbiy xarakter xususiyatlarini ifodalovchi birliklar 58 % ni tashkil etadi, ingliz tilida esa bu ko‘rsatkich 44 % ni tashkil etadi.

Dangasa ish bitirmas.

Ochko‘zning ko‘zi to‘ymas.

Yolg‘onchining yuzi qora.

Bu maqollar orqali jamiyatda nomaqbul xulq-atvorni qoralash, axloqiy me‘yorlarni mustahkamlashga qaratilgan tarbiyaviy funktsiya kuchli ekanligi kuzatiladi. Ayniqsa, dangasalik va ochko‘zlik konseptleri yuqori chastotaga ega. Ingliz tilidagi misollar:

Lazy man’s work is never done

Greed has no limit.

Liars need good memories.

Ingliz maqollarida salbiy xarakter ko‘pincha sabab–oqibat munosabatida ifodalanadi. Ya‘ni noto‘g‘ri xulq insonning o‘ziga zarar keltirishi bilan asoslanadi. O‘zbek tilidagi maqollarda axloqiy baholash kuchli bo‘lsa, ingliz tilidagi maqollarda pragmatik va utilitar baholash ustunlik qiladi. Bu holat har ikki xalqning mentalitetida inson xarakteriga yondashuv farqini ko‘rsatadi.

Lingvostatistik tahlil natijalariga asoslanib aytish mumkinki o‘zbek maqollarida salbiy xarakter xususiyatlari ko‘proq chastotaga ega bo‘lib, ingliz maqollarida ijobiy xarakter sifatleri nisbatan ustuvor. O‘zbek maqollarida baholash ko‘proq normativ xarakterga ega, ingliz maqollarida esa baholash individual natija bilan bog‘liq. Bu natijalar maqollarning nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy va madaniy funksiyasini ham yaqqol namoyon etadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ingliz va o‘zbek tillaridagi inson xarakteriga oid maqollar umumiy antroposentrik xususiyatlarga ega bo‘lsa-da, ularning semantik ustuvorligi va baholovchi yo‘nalishi milliy-madaniy omillar bilan belgilanadi. Lingvostatistik tahlil maqollarning faollik darajasi va konseptual yukini aniqlashda samarali metod ekanligini tasdiqlangan. Mazkur tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik, paremiologiya va lingvokulturologiya sohalarida keyingi izlanishlar uchun nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

References:

1. Mieder W. Proverbs: A Handbook. — Westport: Greenwood Press, 2010.

2. Dundes A. Folklore Matters. — Knoxville: University of Tennessee Press, 2012.
3. Köhler R. Quantitative Linguistics. — Berlin: De Gruyter, 2013.
4. Altmann G. Statistical Methods in Language Research. — Trier: WVT, 2015.
5. Mirzayev S. O‘zbek xalq maqollari va matallari. — Toshkent: Fan, 2011.
6. Yo‘ldoshev B. O‘zbek paremiologiyasi masalalari. — Toshkent: Universitet, 2014.
7. Jo‘rayev M. Folklor va til. — Toshkent: Akademnashr, 2016.
8. Barley N. The Uses of Proverbs. — London: Penguin Books, 2011.
9. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. — Cambridge: CUP, 2018.
10. Karimov A. Lingvokulturologiya asoslari. — Toshkent: Innovatsiya, 2020.